

JITKA BEDNÁŘOVÁ

FLORIANŮV KULT KRYŠTOFA KOLUMBA JAKOŽTO SVĚTCE

O postavě svatého Kryštofa Kolumba vznikla francouzsko-česká tradice hagiografických děl. U jejího „přenosu“ z Francie k nám stál Josef Florian, překládal, podněcoval vznik hagiografií nových. Není to linie nahodilá, spojená toliko tématem, nýbrž integrální, návazná, vědomá. Pět kolumbovských hagiografických děl (tři životopisy, apologie a básnické drama) patří k sobě i po stránce tvarové, motivikou, tropikou, argumentací. Nejde o quasi-hagiografii, která ve 20. století raší kolem slavných politiků nebo herců, nýbrž o plnokrevnou aktualizaci středověkého žánru či nadžánru hagiografie (jako osobitého způsobu vyprávění) v moderní literatuře.

Nebude naše téma jen ornamentální kuriozitou?

Zdá se, že sledování kultu Kryštofa Kolumba by mohlo posloužit jako synekdocha vůči Johance z Arku, Napoleonovi, A. K. Emmerichové, lasalettskému zjevení, tj. dalším postavám a tématům, jejichž sláva v Čechách vznikla či nabyla na významu díky Josefu Florianovi. Ve svých kružnicích zobrazujících vývoj lidstva Florian umístil Kolumba do průsečíků, naproti Noemovi, aby naznačil, že jejich přičiněním se jedna epocha završila, druhá započala. – Čím si však Kolumbus vysloužil svou neuvěřitelnou svatost?

Za Kolumbovu beatifikaci se zasazovali papežové Pius IX. a Lev XIII. V návaznosti na určité legendární zprávy vzniknuvší po Kolumbově smrti, jež v 17. století začaly být docenovány mezi kněžími (Giovanni Bottero) a zvláště kongregací De Propaganda da Fide, se prokolumbovské hnutí uvnitř Církve obnovilo ve Francii a Itálii v polovině století devatenáctého.¹ Za situace, kdy Kolumbus ještě nebyl všeobecně považován za objevitele Ameriky, bylo třeba na něho poukázat, zvýznamnit ho. Beatifikace měla být nasměrována ke 400. výročí Kolumbova objevu, nikoli beze snahy zajistit mladému americkému kontinentu duchovní symbol. A jelikož pro zahájení každé kanonizace je třeba životopisu jako nezbytného podkladu pro projednávání, svatý Otec Pius IX. pověřil jeho sepsáním hraběte Rosellyho de Lorgues a povýšil ho do role oficiálního postulátora případu.

¹ Jedním z nejhrolivějších obhájců Kolumbovy svatosti byl Gioacchino Ventura de Raulica, populární italský kněz působící v Paříži. Tři jeho knihy vyšly v Dobrém díle.

Roselly de Lorgues byl tehdy jen Roselly, šlechtické přídomky mu byly odměnou za kolumbovské úsilí. Jeho kanonizační životopis *Křištof Kolumbus*² přeložil Florian (i s papežským dobrovzdáním) r. 1907 pro rajhradské benediktiny k 400. výročí Kolumbovy smrti.³ Roselly Kolumbovi zasvětil bez nadsázky celý život, sepsav více než desítku spisů odnášejících se k jednotlivým aspektům Kolumbovy svatosti. V knize *L'Ambassadeur de Dieu et le Pape Pie IX (Vyslanec Boží a papež Pius IX., 1874)* Roselly dokonce komponuje jakousi kolumbovskou teologii: v precizních výkladových hlavách vydává přesný počet z Kolumbových zázraků: na moři i na souši, za života i post mortem. Stejně jako sv. Bonaventura pro sv. Františka či sv. Řehoř Veliký pro sv. Benedikta, také Roselly vytvořil jakýsi kolumbovský hagiografický kánon, z něhož budou chtít nechtě vycházet všichni jeho následovníci.

Málo se ví, že Roselly patřil do okruhu prestižní *Revue du monde catholique*, kam velmi toužil proniknout mladý Léon Bloy. Málo se ví, že Roselly si Bloye vychoval vysloveně jako kolumbovského učedníka: vztah Roselly-Bloy připomíná uhranutí Bloy-Florian, až na to, že nepřetrvalo v téže intenzitě po celý život. Kolumbovský spis *Objevitel globu* z r. 1892, Bloyova knižní prvotina, vyšel ve Staré Říši r. 1911 – Florian se však po knize marně doptával mnoho let předtím. Vyrostla ze čtyř článků, jež Roselly uplatnil v *Revue du monde catholique* jako součást společného úsilí o Kolumbovo blahořečení.

Než se obrátíme k Rosellyho a Bloyovým pokračovatelům, naznačme již, kým je Kolumbus pro naše hagiografy? Kým je pro Josefa Floriana?

Je to genius – jedině ten byl s to překonat moře rozkládající se na západ od Evropy, MARE TENEBRARUM, v obrazivosti středověkého člověka vězící jako sám cíp světa a vymezující hranice jeho myšlení. (Všichni hagiografové toto moře pší pro zdůraznění převratnosti Kolumbova objevu verzálkami.) Je to „ten, který nese Krista“ (Christo-phoros, Christo-ferens, jak etymologicky rozkládají naši hagiografové, „Kristonoš“, řečeno s Florianem), misionář pověřený španělskou katolickou královnou Isabelou šířit víru mezi Indiány. Je to křížák putující za zlatem, aby jeho prostřednictvím vychvátil Boží hrob v Jeruzalémě ze zajetí Turků. Je to poslední středověký člověk, který spojením dvou polokoulí doposud neznámých dovršil středověký univerzalizmus. Je to františkánský terciář, tzn. ten, kdo řeholi naplňuje v civilním životě, kdo svůj život i život lodní posádky vede v rytmu modliteb, postů, poutí a odřikání. Kolumbovy plavby jsou líčeny jako výpravy za zemí zaslíbenou, protože jako středověký člověk Kolumbus věřil, že ráj je tady někde na zemi reálně skryt a že je možné jej nalézt. Summa summarum: objev Ameriky je aktem geniálního nahlédnutí, darem víry. A jestliže světec je ten, kdo neznamena nic v očích světa a o to víc před tváří Boží, jestliže nezdaru přičítaných světskému hrdinovi na obtíž je světcem nevyhnutelně zapotřebí, Kolumbův život je pro hagiografii jak stvořený: léta a léta čekání, než získá královský dvůr pro svůj bláhový

² Citáty sjednocuji podle současné pravopisné normy. Neopravuji však autory píšící Kolumbovo křestní jméno „Křištof“, poněvadž tato starší podoba přesně odpovídala etymologickému základu, jež naši autoři nesčetněkrát tematizují.

³ Jedná se tedy o jeden z Florianových raných překladů, nevydaných ještě v Dobrém díle.

nápad a vyrazí na třech chatrných skořápkách s výpravou galejníků do míst, považovaných všemi za prázdnou černou jámu. Jeho úmysly převrátí ti, kdo přijdou po něm, z poslední výpravy se vrátí jako zajatec s okovy na rukou. Nedaleká bohatá kultura Mexika mu zůstane utajena. Zemře v chudobě a zapomenutí, zbaven poct. Nový kontinent bude pojmenován po nepatrném členovi jedné jeho výpravy a objev sám upadne do staletého zapomnění či bagatelizování.

S těmito argumenty měly spisy Rosellyho a Bloyovy přispět ke Kolumbově blahověstí v Římě r. 1892, při příležitosti 400. výročí objevení Nového světa. Namísto toho papež Lev XIII. rozhodl, že Kolumbus blahověstěn nebude: při definitivním hlasování se za jeho svatost postavil jeden jediný hlas. Překážky byly nalezeny tři: problematický přínos Evropanů původní americké kultuře, konkubínát se Španělkou Beatrizí, jakož i skutečnost, že Kolumbus upřel prvenství v uzření Ameriky námořníku Rodrigovi da Triana, připsav si je k svým zásluhám, a prostý námořník se pod tíhou křivdy oběsil.

Je rozkošné sledovat, jak tyto skutečnosti naši hagiografové cílevědomě zamlčují, jak je přebíjejí protiargumenty tak bombastickými, aby čtenáři neposkytly záchvěv podezření: Kolumbus vystupuje jako ochránce a milovník indiánů. Rodrigo měl možná dobrý zrak, ale Kolumbus svým vnitřním zrakem „spatřil Ameriku dřívě, než byla spatřena“. Beatrice je protipólem idolu Dantova, mučednicí, která se s hlubokou předtuchou věcí vyšších odevzdala neznámému, nezámožnému muži bez vyhlídek na společný život. Takto píše Roselly, Bloy, takto píší i všichni následovníci, byť jejich díla vznikají až po r.1892, poté, co římská Kongregace Ritů Kolumbův proces vetovala. Kteří to jsou?

Rosellyho i Bloyova Kolumba prokazatelně znal Paul Claudel. Na rozdíl od jejich děl vysloveně církevně služebných a primárně neliterárních Claudel své drama *Kniha o Kryštofu Kolumbovi* (1928) utkal z látky čistě básnické. Ve spojení s hudbou Daria Milhauda mělo jít o jakýsi Gesamtkunstwerk, uchvacující všechny smysly. – Claudel k Bloyovi cítil spíše antipatie, nazýváje jeho dílo „nečasovým romantismem“. Přece se však ztotožňoval s Bloyovou ideou „objevitele globu“, sjednotitele doposud rozptýlených částí lidstva, s ideou nepochopeného genia-vizionáře volaného „jiným světem“.

R. 1942 vychází český překlad Kolumbových deníků, na něž Timotheus Vodička vytáhl s teologickou výzbrojí naprosto totožnou s našimi spisy, o rok později v revui *Řád* úryvek Claudelova dramatu v překladu Ferdinanda Pujmana. V závěsu za Francií začali vznikat čeští Kolumbové: mám tím na mysli dva autory patřící k intelektuální komunitě břevnovského kláštera, Karla Mirvalda a Alberta Vyskočila. Oba byli ideou svatého Kryštofa Kolumba zjevně odkojeni přímo ze staroříšského zdroje. Spisovatel a novinář Mirvald si ve svém životopise (*Křištof Kolumbus*, Kuncič 1935) podržuje o něco více kritičnosti než jeho předchůdce; přesto plně respektuje kolumbovský hagiografický kánon. Ve Vyskočilově případě je potěšitelné to, že byl dobře obeznámen se svými předchůdci, a přece Rosellyho zbožné spisování dokázal přetavit v naprosto osobitý tvar. Jeho románový životopis *Kryštof Kolumbus* (napsaný v letech 1942–43) je jedním z nejlepších, klasických českých životopisů.

Až potud by se mohlo se zdát, že málo mluvíme o Josefu Florianovi. Považme toto: Albert Vyskočil svého *Kolumba* věnuje „Josefu Florianovi ze Staré Říše“. A do čela *Řádu* in memoriam Josefa Floriana umísťuje šéfredaktor František Lazecký svou báseň *Kryštof Kolumbus*: oním rozdychtělým a nadějeplným admirálem, původcem nových a nových dobrodružství, jenž při putování do rajske země „zapaluje srdce mnohých“, – ovšemže nemínil nikoho jiného než Floriana.

Křisitel a šířitel legendy byl tedy s legendárním hrdinou ztotožněn, vstoupil do legendy, stal se její součástí. Kolumbův příběh o chatrných lodích, nejasných vyhlídkách, řasách, jež brzdí plavbu, zrádné posádce, zabeđeném a nepřátelském okolí se dá ve spodním plánu také číst a psát jako podobenství života Josefa Floriana. Ostatně jak Bloy, tak Florian (zvláště v důvěrnějších dopisech, v nichž vysvětlují smysl svého počínání), užívají pro bezpočet svých strážní metafor ze života Kolumbova.⁴

⁴ „Kryštof Kolumbus musel při první výpravě překonat to nesmírné Moře řas, které v jeho vzpurné posádce vzbudilo tolik zděšení. Avšak i Moře řas mělo svůj konec. Přišel okamžik, kdy řasy zmizely a kdy Oceán zase zprůzračněl. U mne takový okamžik nenastává nikdy. Také já hledám nový svět a táhnu za sebou posádku podivně nedisciplinovanou a ureptanou. Tato posádka, složená z mnoha marných myšlenek a rebelujících citů, se mému záměru nepřestává vzpírat těmi nejpřesvědčivějšími námitkami (vhodnými k tomu, aby mě odradily), z nichž tou nejsilnější je ono věčné nepohodlí řas, mezi nimiž se má ubohá loď plaví tak namáhavě, s obavami ze strašlivých přišer, které pravděpodobně číhají pod tou zelení. Zkrátka: jsem objevitel méně jistý než jiní a mé znepokojení je o to živější, že jsem unášen nezadržitelným proudem, třebaže velmi pomalým, a že sotva vím, kam směřuji.“ (L. Bloy hraběti Rosellymu. 5. 1. 1880. Cit. podle monografie Josepha Bolleryho: *Léon Bloy*. I. díl. Paris, Albin Michel 1947. s. 419. Překlad J. B.)

„Čas přede mnou jest Mare tenebrarum, na němž se pluje, den ze dné od východu slunce do západu (...), a aby se člověk v útlaku těchto neznámých oblastí (...) neztratil 'uvrhujeme všichni péči svou' na Boha. (J. Florian St. Jilovské, 30. 10. 1919. In: *Josef Florian – Staša Jilovská. Vzájemná korespondence 1919–1922*. Praha, Documenta 1993.)

„Arci pro začátky, než se do toho zapracují, byla by to dřina nemalá, jako s těmi prvními, jichž teď vycvičených se chopil kapitál. Taková už jest tradice po Kolumbovi.“ (J. Florian Jar. Skalickému na tom, že chce navázat spolupráci s novými tiskárnami, 8. 3. 1922. Koresp. soubor Josef Florian – Jaroslav Franke Skalický, Literární archiv PNP.)

„(...) Kolumbus nepověděl své myšlenky v úplnosti a dokonalosti, jak ji intuitivně zakoušel, neboť on není génius slova, ale činu. A že teprve až po odstupu čtyř set let (řádný odstup v Čase, by se úplně uviděl a správná výška takové hory) Bloy určuje jeho hodnotu. Sám neumím pověditi věci tak, jak mně se jeví, ale ty moje Kruhy ukazují jeho místo a velikost, zvláště pak jeho osamocenosť v pohoffi duchů na rozhraní čtvrtku a pátku Historie, velmi zřetelně.“ (J. Florian Jar. Skalickému, 11. 1. 1921.)

„Sami si některá díla objednávané a mímíme překládati. Nebylo by však slušné, kdybychom Vám svých úmyslů nevyjevili. Považujeme totiž tohoto autora za Váš objev a tudíž jaksi za Vaši plantáž. Známe to ze života Kolumbova a víme, též sami, co to je objeviti novou pevninu a pak se dívatí, jak se Vám do ní nastěhují samozvančí, kteří svou dravostí neb svými kapitály vypudí původní osadníky na hubené paběrkování. Neradi bychom této historii dodávali sami novou látku. Proto prosíme Vás, povězte nám laskavě, zda na tomto díle ještě pracujete, co již přeloženo máte, co hodláte přeložiti?“ (J. Florian, *Archy*, 1926, č. 1.)

„Do toho vydavatelského podnikání je třeba trochu lehké mysli a korsárské odhodlanosti jako na moře. Pořád se mi zdá, že někoho objevím, a proto si všímám kde kterého signálu na obzoru.“ (J. Florian J. Čepovi, 12. 10. 1928, opis rukopisu.)

Shrnujme: realita historická a legendární se v tomto případě nekryje, nekráčí spolu krok sun krok. Papežové Pius IX. a Lev XIII. jsou pro nás primárně spjati s docela jinými událostmi než s Kolumbem: první se svoláním I. vatikánského koncilu, druhý se svými převratnými encyklikami. Již na konci 19. století tedy kolumbovská kauza nepochybně stála na okraji církevního života a zapadla důsledně. Přesto dobrých čtyřicet, padesát let po zamítnutí Kolumbovy beatifikace v Římě vznikají v Čechách pod přímou iniciací Josefa Floriana kolumbovské životopisy, jež svatost svého hrdiny hájí se vši vehemencí. Mirvald a Vyskočil o Kolumbově římském nezdaru věděli, a přece o Kolumbově svatosti píší s neumenšenou náruživostí, jako by na ni právě teď apelovali. O sto let později, v r. 1992, bude Evropa na stránkách periodik věnovaných kolumbovskému výročí konstatovat, že Kolumbus nejenže není světce, nýbrž že se na dobyvateli indiánské říše sotva dá najít chlup něčeho dobrého. Vzácností není názor, že jde o „nejkatastrofálnější událost v celé historii lidstva“ (Cornelius De Pauw).

Jak dalece jsou si tedy podobní tito dva Kolumbové, postava legendární a postava historická, ta pro niž se chystalo blahorečení? Proč věnovat tolik pozornosti knížkám dnes stojícím – s výjimkou Claudela a Vyskočila – na hranici čitelnosti, ptá se asi člověk dnešního času, náchylný k tomu, aby veškerý kolumbovský kult považoval za nenapravitelnou naivitu či anachronismus.

Odpovíme prostřednictvím několika kontextů, jež se nad Kolumbem rýsují:

Kolumbus je srovnatelný s jinými osobnostmi, jež na svou beatifikaci čekaly nebo čekají: kupř. s Arabkou Maríí z Ježíše Ukřižovaného, jejíž životopis z pera Pierra Estrata vyšel ve Staré Říši; s donem Juanem, do jehož literární podoby se promítlo několik postav historických. Také on aspiroval na blahorečení, jsa nakonec Církví zamítnut pro pýchu, kterou prý osvědčil přáním být pochován pod prahem chrámu, aby po něm každý musel šlapat.

R. 1925 vyšla v Dobrém díle kniha *Chvála fanatiků* Němce Eduarda Kučery. I to byl přece program: fanatismus, vášnivou a urputnou zaujatost až zvilost staroříšští oceňovali jako hodnotu *par excellence*. Fanatismus je, slovy Flaubertovými, „víra, víra pravá, víra žhoucí, ta, která koná díla a jedná.“

Naším kolumbovským hagiografiím totiž nejde o to, aby shromáždily všechna empirická fakta a vážily, zdali se věci vsutku sběhly tak a tak. Potřebují podat velkolepý, hrdinný příběh, duchovní portrét, lidský osud načrtnout jako podobenství. V souladu se středověkou literaturou ztvárňují Kolumba jako typ, jenž v nejrůznějších podáních přetrvává v totožné podobě. Neleží jim na srdci originalita jejich výtvoru: autor je přece ten, kdo píše do tradice, kdo si osvojil bohatství svých předchůdců a má tu čest k ní přidat svůj nepatrný díl. A hagiograf je znovu a znovu váben poklekat před duhou, aby postihl jeden její barevný odstín. Čtenář tu pak není pro to, aby si příběhy po svém „přebral“: čtenáře je třeba ovlivnit, rozjitřit, fascinovat, přivést k následování postavy. Nevypráví se tolik proto, aby čtenáři poznali, nýbrž aby užili a uvěřili.

„Neboť historie vůbec, a historie kolem objevu Kolumbova zvláště, jest mou vášní a dívím se, kam chce svět dojít zanedbávaje toto Studium.“ (J. Florian Jar. Skalickému, 8. 3. 1922.)

Cožpak není posláním legend, s Demlem řečeno, pravdu spíše zahalovat než rozkrývat?

Text byl improvisovaně přednesen 5. března 1998 ve Francouzském institutu v Praze na konferenci „Josef Florian a Francie. Knížky ze Staré Říše“.

LE CULTE FRANCO-TCHÈQUE DE CHRISTOPHE COLOMB, CONSIDÉRÉ COMME SAINT

Le culte hagiographique de Christophe Colomb, enraciné dans les légendes après sa mort, a été renouvelé par les prêtres français et italiens qui proposèrent la béatification de Colomb au Saint-Siège à la moitié du 19e siècle. C'est le comte Roselly qui a écrit la biographie officielle catholique pour que le Vatican puisse vérifier la sainteté de Colomb. Cette biographie a provoqué la création d'oeuvres littéraires du même genre: l'apologie *Le Révéléateur du globe* de Léon Bloy, la pièce *Le livre de Christophe Colomb* de Paul Claudel et les deux biographies tchèques de Karel Mirvald et d'Albert Vyskočil. Cette tradition hagiographique franco-tchèque a en commun non seulement le sujet (Colomb comme saint), mais aussi les moyens d'expression, l'argumentation, les modes de narration. Ainsi, il s'agit de l'actualisation exceptionnelle, dans une sorte de „sur-genre“, de l'hagiographie du Moyen-Age dans la littérature moderne (Colomb comme personnage positif sans réserve, avec la mission impersonnelle, sa vie du monde laissée de côté...).

Quoique la sainteté de Colomb ait été refusée par Léon XIII en 1892, la biographie de Roselly, inférieure du point de vue artistique, rendait possible la création d'une oeuvre de telle qualité que celle de Vyskočil qui représente l'une des meilleures biographies tchèques en général. Dans les pays tchèques, le culte de la sainteté de Colomb s'est répandu grâce à Josef Florian, traducteur et éditeur de Roselly et de Bloy et qui, prenant la vie de Colomb comme parabole de la vie humaine, employait sans cesse dans ses écrits les parallèles et les métaphores de la vie de Colomb. Florian, propagateur de la sainteté de Colomb, entra lui-même dans cette légende, s'étant et ayant été identifié avec son héros.